

هوالب ارئ المصور

امام جواد (عليه السلام) فرمودند:

برای کسی که قبر پدرم را در طوس زیارت کند در حالی که
به حق او معرفت داشته باشد بهشت را ضمانت می‌کنم.

موسوعه زیارات معصومین جلد ۴ . ص ۹۹

حرم در کازم

-
- معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی آستان قدس رضوی
  - اداره پاسخگویی به سؤالات دینی و اطلاع رسانی
  - واحد حرم شناسی (با تشکر از زحمات آقایان جهانی و میرزاده)
  - طراحی و صفحه آرایی: اندیشه نگاران رواق
  - امور فنی و چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی
  - سال ۱۳۹۰
  - شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه
-

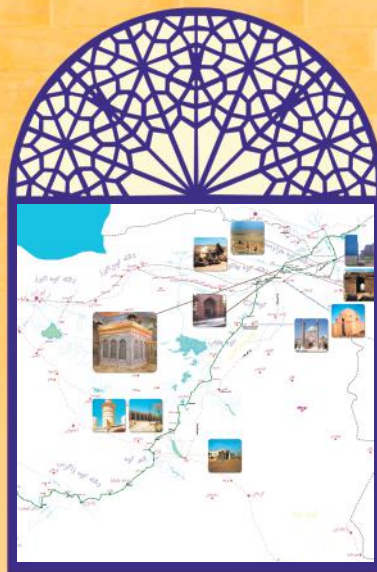
حرم در گذر زمان

قرنها می گذرد و سالها پی در پی می آیند، هر لحظه که به حرمش بشتابی صحن و سرای ملکوتی اش را آکنده از دلباختگی می یابی، که اشک شوق از دیده می بارند و آرامش حضور در این بارگاه را بر جان خویش می افشانند. چنانکه گروهی برای رسیدن به مراد خویش انگشتانشان را حلقه ضریح کرده، عطش نگاهشان را با نگریستن به گلدسته ها و گرداندن آب در دیدگان فرومی نشانند و تپشهای دل بی قرارشان را با نظاره به گنبد طلا آرامش می بخشند.

آری حرم در گذر زمان پهنه پرتوافشانی و قسمتی از بهشت و محل نزول ملائک بوده است. واحد حرم شناسی اداره پاسخگویی به سوالات دینی و اطلاع رسانی بستر مناسبی فراهم آورده تا شکوه و عظمت دیرین حرم مطهر را که در قالب معماری زیبا و سرشار از معانی و مفاهیم اخلاقی، عرفانی جلوه گری نموده است، به زائران و مشتاقان بارگاه ملکوتی حضرت رضا (علیه السلام) معرفی نماید.

نقشه مسیر هجرت امام رضا «علیه السلام»

این تصویر نقشه مسیر حرکت و هجرت امام رضا (علیه السلام) از مدینه به مرو را در سال ۲۰۰ هجری قمری نشان می دهد که مأمون برای دستیابی به اهداف شوم و ننگینش از جمله دور ساختن امام (علیه السلام) از کانون نهضت های احتمالی و کسب محبوبیت در میان دوست داران اهل بیت (علیهم السلام)، ایشان را به اتفاق تعدادی از علویان وادار به این امر کرد. انتخاب این مسیر از طرف مأمون از این جهت بوده که علویان و شیعیان کمتر در مسیر راه آن حضرت قرار گیرند. به گواه تاریخ، امام (علیه السلام) از مکان های مختلفی که عبور می کردند مورد استقبال بسیار گرم مردم قرار می گرفتند.

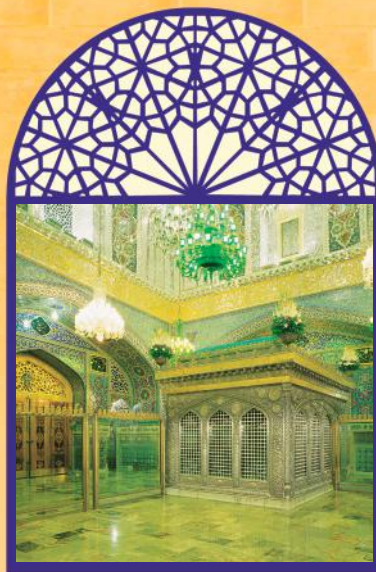

روضه منوره قدیمی ترین بنای حرم مطهر

در سالهای آغازین به خاک سپاری پیکر مطهر امام رضا (علیه السلام) حرم رضوی به صورت بنایی ساده به سبک آن زمان، بدون تزیینات و آثار هنری، با یک در محقر پیش روی مبارک بود. حرم مطهر با یک قبه، فاقد گنبد و ضریح بود. این بنا در اواخر قرن چهارم توسط سبکتکین غزنوی تخریب شد و در اوائل قرن پنجم در زمان سلطان محمود غزنوی (فرزند سبکتکین) مجددا بنا شد. بنای فعلی با کمی تغییرات همان بنای اولیه است که بیش از هزار سال سابقه تاریخی دارد. این بنا تقریباً به شکل مربع می باشد و پس از توسعه به حدود ۱۳۹ متر مربع افزایش یافته است. قطر دیوارهای اطراف روضه که سنگینی گنبد بر آن قرار دارد حدود ۳ متر می باشد.

نمای جدید روضه منوره.

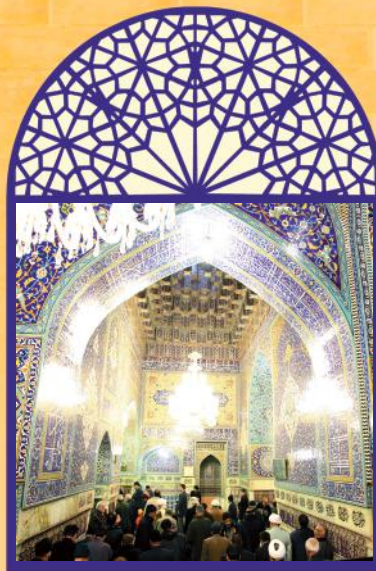

نمای روضه منوره.

مسجد بالاسر

مسجد تاریخی بالاسر حضرت، اولین بنایی است که پس از روضه منوره ساخته شده و بیش از هزار سال سابقه تاریخی دارد. این مسجد در عهد غزنویان به سال ۴۲۵ هـ.ق. در غرب روضه منوره بنا گردیده و بانی آن ابوالحسن عراقی معروف به دبیر (یکی از رجال آن دوره) است. در ضلع جنوبی مسجد بالاسر محرابی از کاشی معرق با سبکی زیبا ایجاد شده است.

نمای جدید مسجد بالاسر.

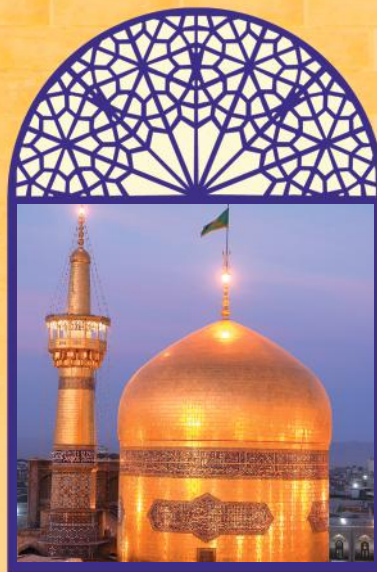

نمای قدیم مسجد بالاسر.

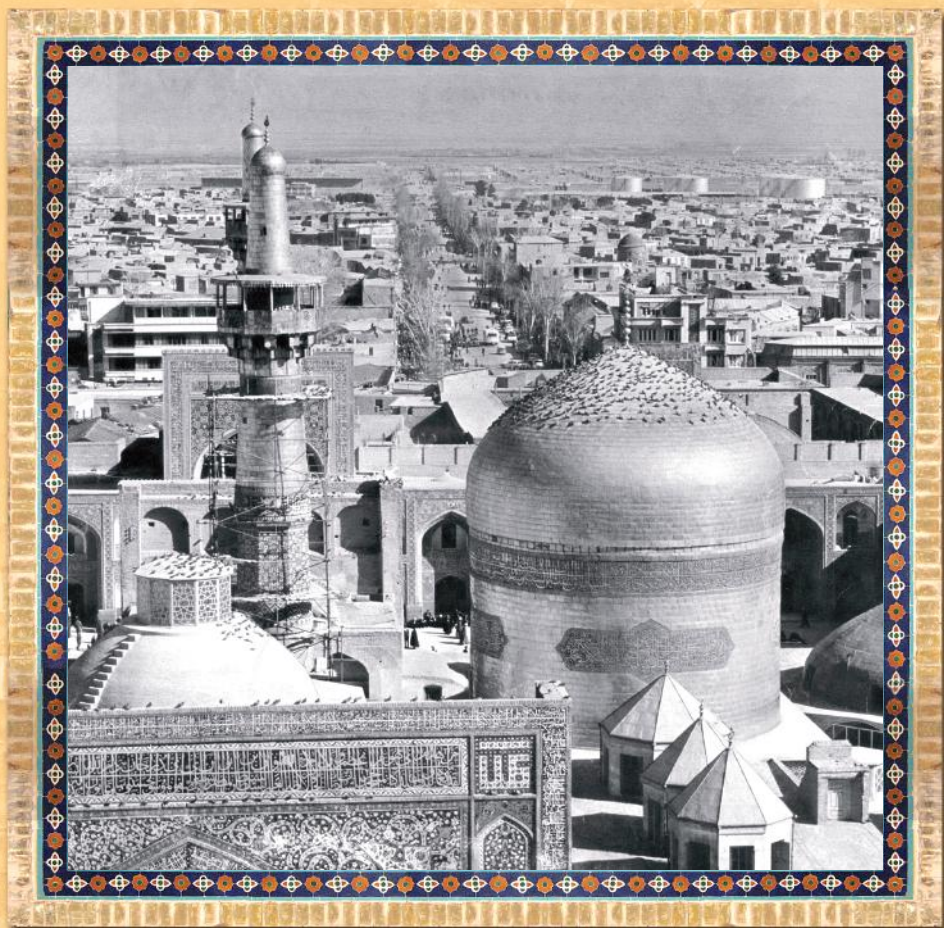
گنبد

گنبد زراندود بارگاه منور رضوی، یکی از زیباترین جلوه‌های هنری و مذهبی است. در اوایل قرن ششم، شرف‌الدین ابوطاهر قمی وزیر سلطان سنجر اقدام به احداث گنبد و مناره بر فراز قبه اولیه نمود. این همان گنبدی است که بیش از ۹۰۰ سال از بنای آن می‌گذرد. گنبد از نظر معماری دارای دو پوشش است. پوشش اول گنبد، سقف روضه منوره به حساب می‌آید که از زیر قابل مشاهده بوده و دارای مقرنس آینه است و به آن، قبه گفته می‌شود. پوشش دوم که بر فراز آن استوار گشته گنبد طلاست و حد فاصل این دو پوشش ۱۳ متر فضای خالی وجود دارد. ارتفاع گنبد طلا از کف روضه منوره ۳۱ متر و محیط دور گنبد ۴۲/۱۰ متر می‌باشد

نمای جدید.

نمای قدیم.

طلاکاری گنبد

گنبد پس از ساخت، ابتدا با آجرهای زرد رنگ معمول آن دوره تزئین شد و مدتی بعد با کاشی های نفیس زرین فام سنجری آراسته گردید که نمونه ای از این نوع کاشی در ازاره روضه منوره از حدود ۹۰۰ سال پیش باقی مانده است. سپس در سال ۹۳۲ هـ.ق. شاه طهماسب صفوی کاشی های گنبد را برچیده و آن را با خشت های طلا آراست و چند نوبت دیگر پس از این نیز گنبد، مرمت و طلاکاری شد. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، در سال ۱۳۵۸ خشت های طلای قدیمی گنبد که به علت کمی ضخامت و ساییدگی، بد نما شده بود برچیده شد و با خشت هایی با ضخامت چهار برابر قبل به روش الکترولیزه طلا کاری گردید.

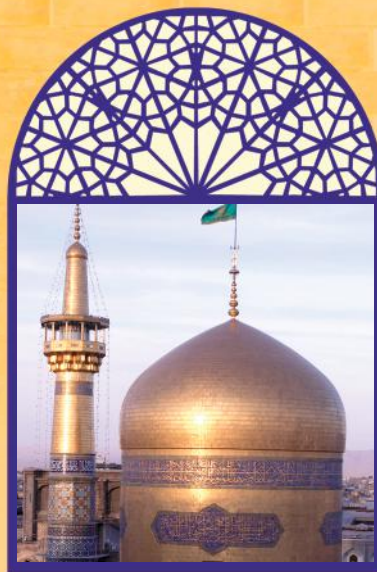
تزئینات گنبد.

طلاکاری گنبد حرم مطهر سال ۱۳۵۸ ش.

نمای گنبد توپ خورده

در سال ۱۳۳۰ ه.ق. برابر با ۱۲۹۱ ش. عده‌ای در شهر مشهد آهنگ مخالفت با مشروطه، ساز کردند و به تحریک بیگانگان آرامش شهر را برهم زدند. سربازان روس به منظور پشتیبانی از مخالفین مشروطه و به نام حفظ اتباع روسیه، در شهر مستقر شدند. هدف آنها به ظاهر متفرق کردن اوپاش (که داخل حرم تحصن کرده بودند) و در واقع انهدام قبه مبارکه و غارت اموال نفیس حرم بود. و بالاخره با مسلسل و توپ های سبک، حرم مطهر را به توپ بستند و بعد از چهار روز مقدار زیادی اشیاء نفیس و قیمتی به یغما رفت.

نمای جدید.

نمای گنبد توپ خورده توسط ارتش روسیه سال ۱۲۹۱ ش.

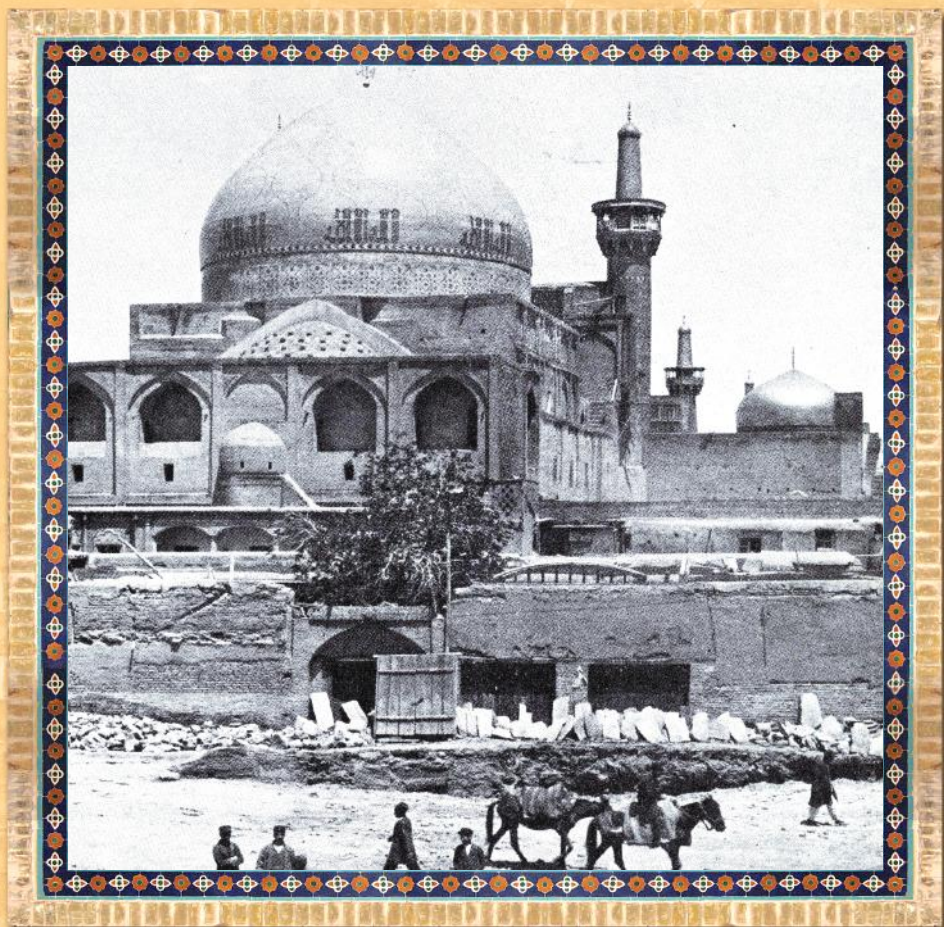
مسجد جامع گوهرشاد

یکی از بناهای با شکوه عهد تیموری (اوایل قرن نهم هجری) مسجد گوهرشاد است و در جنوب حرم قرار دارد که با وسعت ۲۸۵۵ متر مربع و ۶۰۴۸ متر مربع زیربنا دارای ۴ ایوان و ۷ شبستان و چندین ورودی می باشد. بانو گوهرشاد، همسر میرزا شاهرخ تیموری، در سال ۸۲۱ هـ ق این مسجد را بنا نهاد. گنبد رفیع فیروزه ای مسجد که بر فراز ایوان مقصوره قرار دارد، بر عظمت این بنا افزوده است ارتفاع گنبد ۴۱ متر و فضای خالی بین دو پوشش گنبد ۱۳ متر است. در دو طرف ایوان دو مناره با ارتفاع ۴۳ متر از کف مسجد ساخته شده است که بر شکوه و عظمت هر چه بیشتر آن افزوده است.

نمای جدید مسجد گوهرشاد.

نمای مسجد گوهرشاد سال ۱۳۰۸ ش.

برخی جلوه های هنری مسجد گوهرشاد

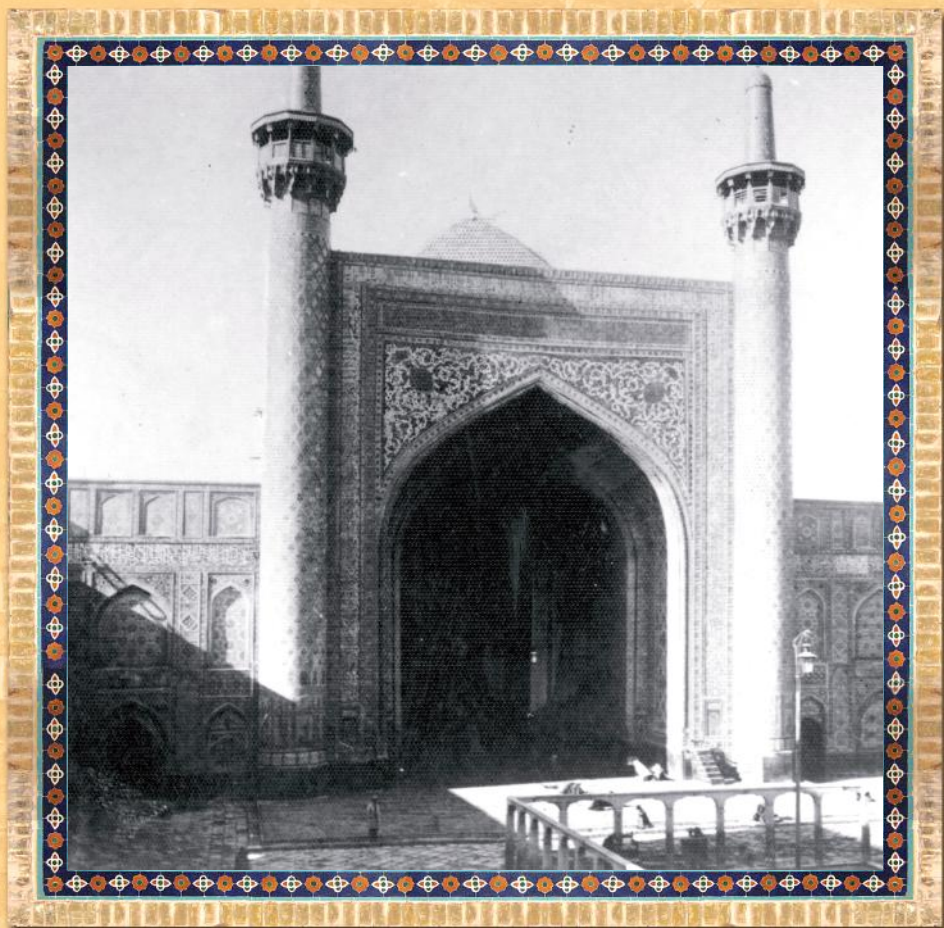
این بنای تاریخی نمونه کامل و برجسته از معماری و هنر اصیل ایرانی به شمار می رود. که خصوصیات و ویژگیهای معماری سنتی ایرانی و اسلامی در آن به کار رفته است در اطراف ایوان مقصوره کتیبه‌ای از بایسنغر میرزا فرزند گوهرشاد بیانگر هنر آن دوران است.

مسجد گوهرشاد توسط معمار معروف ایرانی قوام الدین شیرازی ساخته شده است. تاریخ بنای مسجد در کتیبه اطراف ایوان مقصوره با کاشی معرق به چشم می خورد.

متن کتیبه بدین شرح است: «عمل العبد الضعیف الفقیر المحتاج بعنایه الملك الرحمن قوام الدین بن زین الدین شیرازی الطیان»

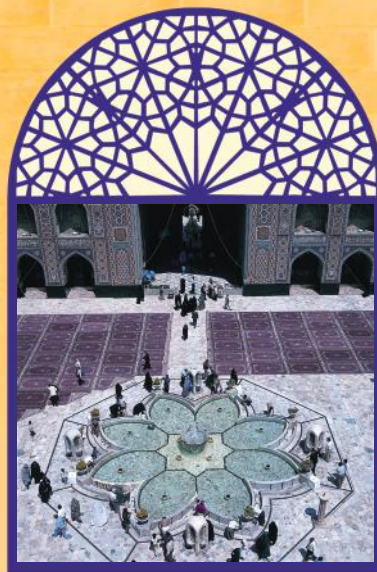
معمار مسجد گوهرشاد.

نمای قدیم ایوان مقصوره قبل از سال ۱۳۴۰ ش.

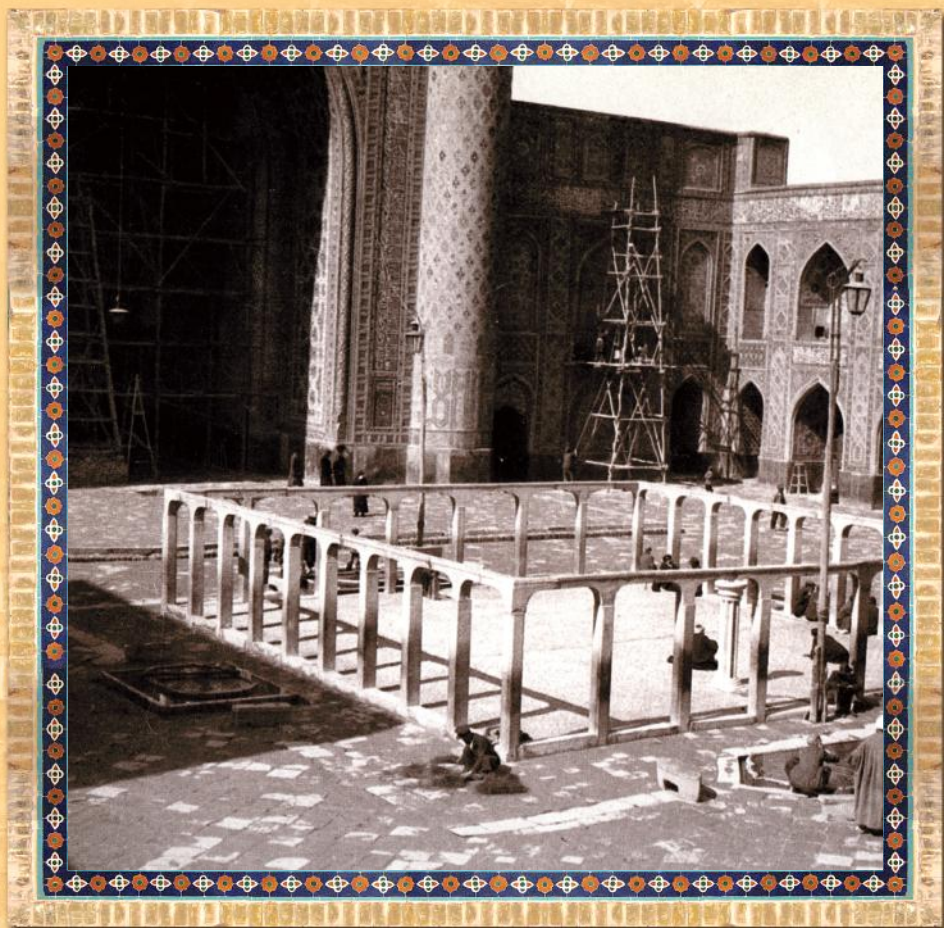
حکایت مسجد پیرزن

فضای مشهور به مسجد پیر زن ظاهراً محلی بوده که ابتدا حوض اصلی مسجد گوهرشاد در آن قرار داشته و پس از زلزله سال ۱۰۸۴ قمری ترک برداشته و با آوار ایوان مقصوره پر شده است. پس از آن نمازگزاران از آن محل استفاده می کرده اند و چون صحن مسجد شبها تاریک بوده، پیرامون آن فضا با پایه های چوبی آرایش یافته تا بر روی آن پایه ها جهت روشنائی شمع گذاشته شود، پایه های چوبی بر اثر چکه های شمع آتش گرفته و می سوزد، در نتیجه یکی از بانوان مسن و خیر مشهد، پایه های چوبی را به سنگی تبدیل کرده است؛ از آن پس فضای مزبور به مسجد پیر زن شهرت یافته است. این محوطه سنگی در سال ۱۳۲۰ شمسی برجیده شد و به جای آن حوض آب احداث شد. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در همان مکان حوض زیباتری به شکل هشت پر ساخته شده است.

نمای حوض جدید مسجد گوهرشاد.

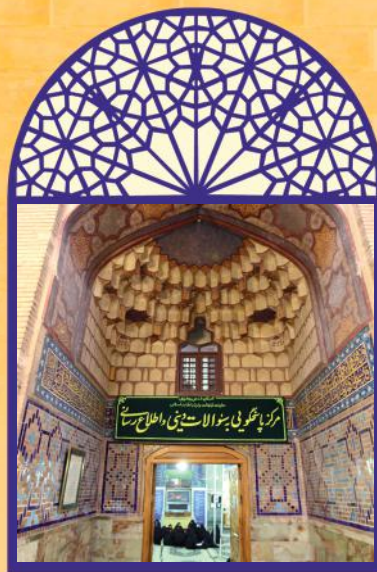

نمای صحن مسجد گوهرشاد و مسجد پیرزن سال ۱۳۱۵ ش.

مدرسه پریزاد

مدرسه پریزاد از آثار باستانی عهد تیموریان است. این بنای تاریخی در جنوب غربی حرم مطهر واقع شده و همزمان با اتمام مسجد گوهرشاد در سال ۸۲۳ هـ.ق. توسط بانو پریزاد ندیمه گوهرشاد ساخته شده است. این مدرسه همانند دیگر بناهای دوره تیموری بنایی چهار ایوانی است که با ۳۰۰ متر مربع مساحت در دو طبقه احداث شده و ۲۲ حجره دارد. این مدرسه تاکنون چندین بار مرمت و بازسازی شده ولی هیچگاه سازه اصلی آن تغییر نکرده است. هم‌اکنون از این مدرسه به عنوان مرکز پاسخگویی به سوالات دینی و اطلاع رسانی استفاده می‌شود.

نمای ورودی مدرسه پریزاد.

مدرسه پریزاد قبل از مرمت سال ۱۳۶۸ ش.

مدرسه دو در

این بنای تاریخی در ضلع شمالی شرقی صحن جمهوری اسلامی مقابل مدرسه پریزاد واقع است. این مدرسه علمیه از بناهای دوره تیموریان، در عصر شاهرخ میرزای گورکانی است. بانی مدرسه امیرغیاث الدین خواجه بهادر، از امرای خراسان بوده که در سال ۸۴۳ هـ ق مدرسه را بنا نهاد. در این مدرسه دو نفر از امیران معروف عهد تیموری - امیرغیاث الدین خواجه بهادر (۸۴۶ هـ ق) و امیر سیدی (۸۴۵ هـ ق) دفن شده اند. این بنای تاریخی در زمینی به وسعت ۵۰۰ متر مربع در دو طبقه شامل ۳۲ حجره احداث شده که از معماری بناهای چهار ایوانی دوره تیموری پیروی می کند. در حال حاضر از این بنا جهت فعالیت های متنوع قرآنی و با عنوان «دارالقرآن الکریم» استفاده می شود.

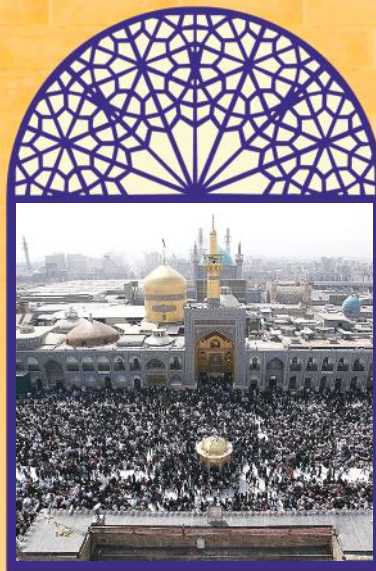
نمای مدرسه دودر (یوسفیه).

مدرسه علمیه دودر قبل از مرمت سال ۱۳۶۲ ش.

صحن انقلاب اسلامی (صحن عتیق)

صحن انقلاب اسلامی (صحن کهنه یا عتیق) اولین و قدیمی ترین صحنی است که در قسمت شمال حرم مطهر بنا گردیده است. ضلع جنوبی صحن عتیق در اواخر دوره تیموریان، و اضلاع شمالی، شرقی و غربی در زمان شاه عباس صفوی ظاهراً با معماری شیخ بهایی(ره) احداث و تکمیل گردید. مساحت این صحن ۶۷۴۰ مترمربع می باشد.

نمای جدید صحن انقلاب اسلامی.

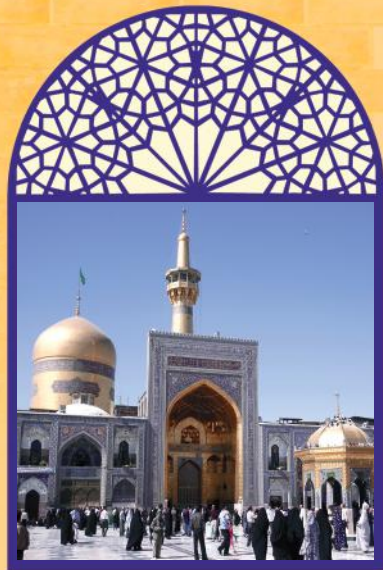

نمای قدیم صحن انقلاب اسلامی .

ایوان جنوبی صحن انقلاب اسلامی (میر علیشیر نوایی)

احداث بخشی از ضلع جنوبی صحن انقلاب اسلامی در زمان سلطان حسین بایقراى تیموری توسط وزیر دانشمندی میرعلی شیرنوایی در سال ۸۷۵ هـ. ق. آغاز شد و به ایوان «میر علی شیر نوایی» معروف گشت. نام سلطان حسین بایقرا بر کتیبه سردر ایوان طلای صحن عتیق نقش بسته است. از آنجا که طلاکاری ایوان جنوبی صحن انقلاب اسلامی توسط نادر شاه افشار صورت گرفت، به ایوان طلای نادری معروف شده است. حبابازین منظر عالی که فردوس برین بر در صحنش چو زائر از صداقت جبهه هاست. آسمان زین آستان فیض سعادت می برد
ور فضایش عالم انوار در کسب ضیاست
شده به توفیق خدا ایوان و گلدسته تمام
باد باقی تا اثر از گردش دوران بیاست
از زبان کعبه گفتم بهر تاریخش (ندیم)
دمبدم زان صفه و ایوان هویدا صد صفاست.
«از این مصراع به حساب ابجد عدد ۱۱۴۸ هـ. ق. حاصل می شود که تاریخ طلاکاری آن را نشان می دهد»

ایوان طلای صحن انقلاب اسلامی.

نمای قدیم ایوان طلای صحن انقلاب اسلامی.

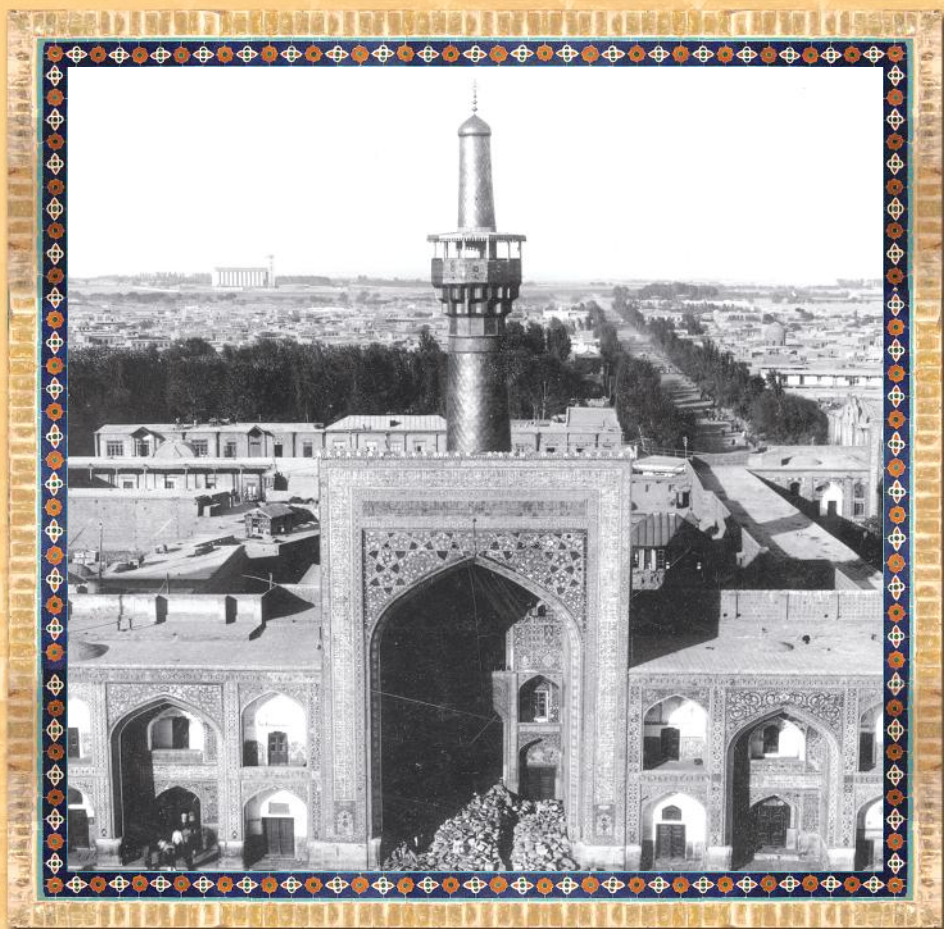
ایوان شمالی صحن انقلاب اسلامی (ایوان عباسی)

این ایوان در سال ۱۰۲۱ هـ. ق. با ۲۲ متر ارتفاع بنا گردیده است، از آنجا که قسمت اعظم این ایوان در عهد شاه عباس دوم تزیین یافته به «ایوان عباسی» معروف گردید.

بر فراز ایوان عباسی مناره ای طلایی وجود دارد که اصل بنا و طلاکاری آن مربوط به دوره نادرشاه افشار می باشد. این گلدسته به گونه ای طراحی شده که از فاصله دور از خیابان امام رضا (علیه السلام) کنار گنبد دیده می شود و بیننده اینگونه تصور می کند که گنبد بین دو گلدسته قرار گرفته است.

آرامگاه مرحوم حاج شیخ حسنعلی اصفهانی معروف به «نخودکی» متوفای ۱۳۲۱ شمسی نیز در جنب این ایوان واقع است.

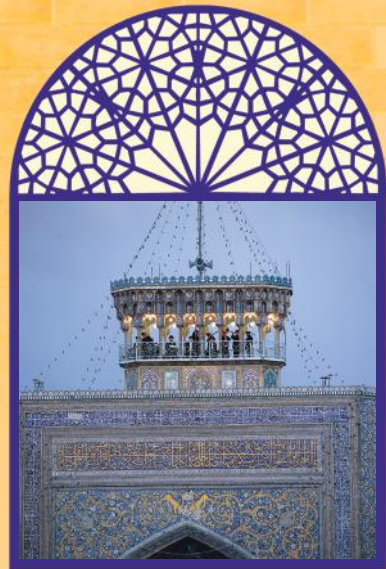

نمای ایوان شمالی صحن انقلاب اسلامی سال ۱۳۲۵ ش.

ایوان شرقی صحن انقلاب اسلامی (ایوان نقاره)

ایوان شرقی صحن انقلاب اسلامی به نام ایوان «نقاره» در عصر شاه عباس صفوی با ارتفاع ۲۶ متر ساخته شد و پس از آن ساختمان نقاره خانه بر بالای آن بنا گردید. نقاره خانه دارای دو طبقه است. طبقه زیرین آن محل گذاشتن طبل ها و شیپورها و لوازم دیگر می باشد و در طبقه بالایی نقاره چیان مستقر می شوند.

نمای جدید.

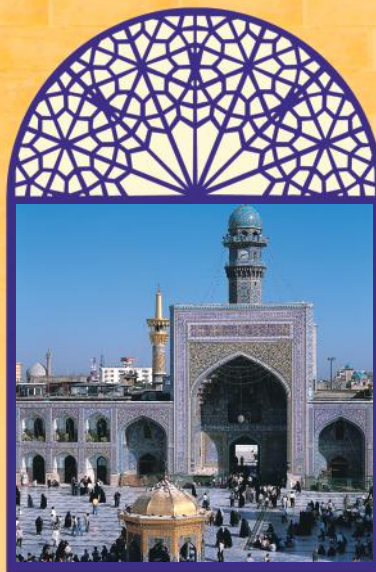

نقاره‌خانه سال ۱۳۰۰ ش.

ایوان غربی صحن انقلاب اسلامی (ایوان ساعت)

ایوان غربی صحن انقلاب اسلامی با ارتفاع ۲۴/۱۰ متر در زمان شاه عباس صفوی ساخته شد. و به سبب نصب ساعتی بزرگ بر فراز این ایوان در دوره قاجاریه، به «ایوان ساعت» معروف گردید. ساعت بزرگ و قدیمی آستان قدس تا پیش از سال ۱۳۳۶ شمسی بر روی این ایوان و درون برجی حلبی قرار داشت و بعد از نصب ساعت جدید در این مکان، ساعت قدیمی بر فراز ایوان جنوبی صحن ازادی نصب شد.

ساعت فعلی که بر فراز ایوان غربی صحن انقلاب اسلامی قرار دارد از سه سیستم مجزا طراحی شده است: ۱- دستگاه کوک ساعت ۲- دستگاه زنگ ربع زن ۳- دستگاه زنگ ساعت زن، طریق نواختن آن بدین صورت است که با گذشت یک ربع از ساعت یک زنگ، با گذشت دو ربع دو زنگ، با گذشت سه ربع سه زنگ و با گذشت چهار ربع چهار زنگ و سپس مکث کوتاهی دارد و با فاصله بسیار اندکی و با تغییر آهنگ به تعداد شماره‌های ساعتی که بر روی آن قرار دارد زنگ می‌زند.

نمای جدید.

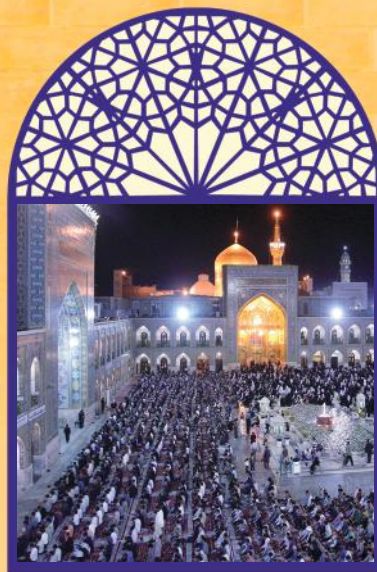

ایوان ساعت سال ۱۳۱۶ ش.

صحن آزادی (صحن نو)

بنای این صحن در سال ۱۲۳۳ هـ.ق. به امر فتحعلی شاه قاجار و به مباشرت فرزندش علینقی میرزا و معماری حاج آقا جان (صاحب بازارچه معروف حاج آقا جان در مشهد) شروع شد و در عهد ناصرالدین شاه به اتمام رسید. مساحت این صحن ۴۳۳۵ متر مربع می باشد و در شرق حرم مطهر واقع شده است. در طبقه تحتانی صحن مذکور بهشت ثامن الائمه (علیه السلام) واقع است.

نمای جدید.

نمای صحن آزادی (صحن نو) سال ۱۲۹۷ ش.

ایوان غربی صحن آزادی (ایوان طلا)

این ایوان بیش از ۲۰ متر ارتفاع دارد. از آنجا که در زمان ناصرالدین شاه قاجار این ایوان مرمت و خشت‌های زرین آن نصب شده به «ایوان ناصری» نیز مشهور شده است. در این ایوان چهار غرفه بنا شده که بدنه آن‌ها خشت‌های مُطلّامی باشد. کتیبه‌هایی زیبا حاوی آیاتی از قرآن کریم و اشعاری به فارسی این ایوان را مزین کرده است.

نمای جدید.

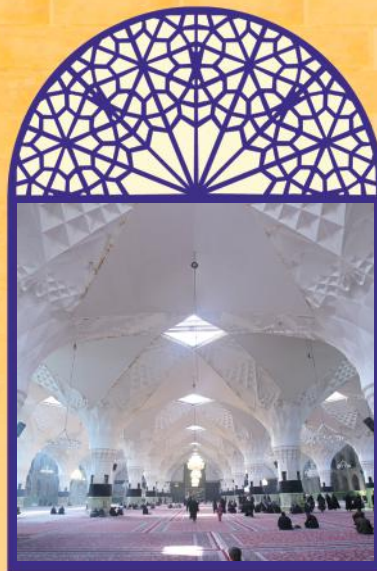

صحن آزادی سال ۱۳۴۶ ش.

صحن موزه

ساخت این صحن در آبان ماه سال ۱۳۱۶ شمسی آغاز و در آذرماه ۱۳۲۴ به پایان رسید. از آنجایی که ساختمان موزه حرم در این صحن بنا شده به «صحن موزه» مشهور شد. در سال‌های اخیر بنا به نیاز مُبرم توسعه اماکن سرپوشیده، طرح تغییر کاربری این صحن به رواق امام خمینی (ره) به تصویب رسید و عملیات اجرایی آن با زیربنای ۱۹۶۸۰ مترمربع در دو طبقه، از اواخر سال ۱۳۸۱ شمسی آغاز گردید.

رواق امام خمینی (ره).

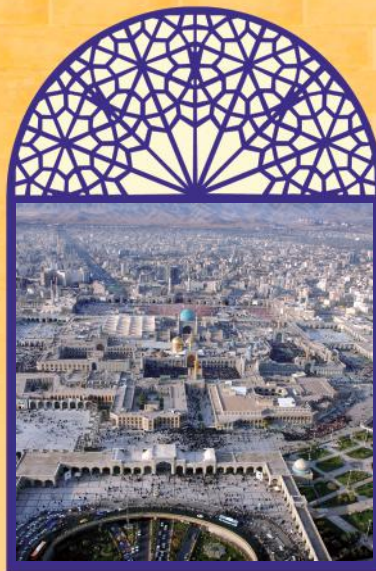
نمای صحن موزه.

نمای کلی حرم و فلکه حضرت

تصویر مقابل، عکس هوایی فلکه قدیم حضرت را در سال ۱۳۵۶ شمسی نشان می‌دهد و بیانگر این است که پس از اتمام عملیات توسعه، تخریب و تسطیح بناهای قدیمی تا شعاع ۳۲۰ متر از گنبد مطهر، فضای آزاد شده جهت جلوگیری از تراکم جمعیت و ترافیک سنگین و به منظور تلطیف هوا به چمن و فضای سبز تبدیل شده است.

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی به منظور رفاه هرچه بیشتر زائرین و مجاورین حضرت رضا (علیه‌السلام)، توسعه حرم مطهر رضوی از اهداف اصلی آستان قدس رضوی قرار گرفت و در همین راستا سازمان توسعه و عمران حریم حرم مطهر در سال ۱۳۶۲ شمسی تأسیس گردید. این سازمان موفق شده در حال حاضر مساحت محدوده اماکن متبرکه را از ۱۲۰ هزار متر مربع قبل از پیروزی انقلاب اسلامی به حدود یک میلیون متر مربع افزایش دهد.

نمای حرم مطهر سال ۱۳۸۸ ش.

نمای حرم مطهر و فلکه حضرت سال ۱۳۵۶ ش.

مهمانسرای حضرت

مهمانسرا از دیرباز پذیرای مهمانان بارگاه ملکوتی حضرت رضا (علیه السلام) بوده است. شواهد نشان می دهد که موضوع پذیرائی از زائرین در مهمانخانه حضرتی قبل از قرن نهم هجری معمول بوده است ولی مآخذ و مدارکی که بدست آمده از اوایل دوره صفویه به این طرف را در تاریخ ثبت نموده اند. مهمانسرا باتوجه به افزایش روزافزون زائران در گذر زمان در دوره های مختلف چندین بار توسعه یافته است. در سال ۱۳۷۳ ش. زیربنای آن به ۵۳۳۰ متر مربع افزایش یافت و به منظور بهره مندی بیشتر زائران از خوان نعمت حضرتش در توسعه مجدد زیربنای آن به ۹۰۰۰ متر مربع خواهد رسید.

دعوتنامه زائران ایرانی در مراکز اسکان آنان و دعوتنامه پذیرایی از زائران غیر ایرانی، در رواق دارالرحمه (صحن جمهوری اسلامی) توزیع می شود.

نمای جدید مهمانسرای حضرت.

نمای قدیم مهمانسرای حضرت.

بست شیخ طوسی (ره)

تصویر مقابل نمایی از بالا خیابان و بست علیا در مقابل مدرسه علمیه حاج حسن و باقریه و کوچه چراغ برق است که نهر نادری نیز در آن به صورت روباز مشاهده می شود.

بست شیخ طوسی (ره) که به «بست بالا» معروف بوده در غرب صحن انقلاب اسلامی واقع است و دارای ۸۶ متر طول و ۳۰ متر عرض می باشد. در ضلع شمالی بست، کتابخانه مرکزی و در ضلع جنوبی آن صحن جمهوری اسلامی واقع است. این بست بالغ بر ۲۵۰۰ متر مربع مساحت دارد و از دوره صفویه به بعد یکی از ورودی های اصلی به صحن عتیق و حرم مطهر بوده است.

نمای جدید.

نمای نهر آب و بست بالا (بست شیخ طوسی) سال ۱۳۳۵ ش.

بست شیخ حر عاملی (ره)

این محل که به «بست سفلی» یا «بست پایین» معروف است، دارای ۱۱۵ متر طول و ۲۱ متر عرض است و از طرف غرب به صحن انقلاب اسلامی و از شرق در گذشته به فلکه حضرت و در حال حاضر به بالای زیرگذر حرم منتهی می شود. در ضلع شمالی این بست مهمانسرای حضرت و در جنوب آن ایوان ورودی به صحن آزادی قرار دارد. این بست از دوره صفویه به بعد یکی از ورودی های اصلی به صحن عتیق و حرم مطهر بوده است.

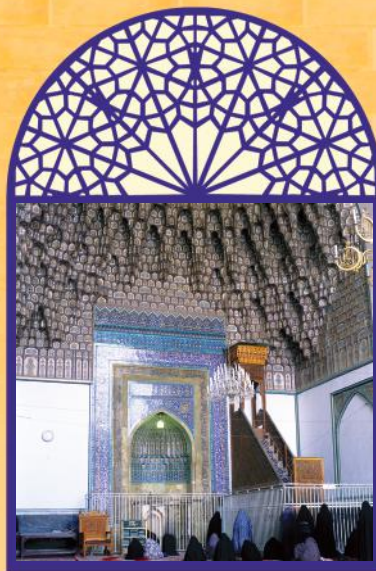
نمای جدید.

نمای بست شیخ حرعاملی (بست پایین) قبل از سال ۱۳۵۴ ش.

منبر صاحب الزمان (عج)

در ایوان مقصوره مسجد جامع گوهرشاد کنار محراب، منبری بزرگ و قدیمی است که مورد توجه مردم و زائران حضرت رضا (علیه السلام) قرار دارد و به منبر صاحب الزمان (عج) معروف است. این منبر در زمان فتحعلی شاه قاجار؛ در سال ۱۲۴۳ هـ. ق. به دست استاد محمد نجار خراسانی منبت کار معروف دوره قاجار از چوب گردو و گلابی ساخته شد. دارای چهارده پله به نشانه چهارده معصوم (علیهم السلام) و به شیوه منبت کاری و قلم زنی بسیار ظریف تزئین شده که یکی از شاهکارهای هنری در صنعت نجاری به شمار می آید. در ساخت این منبر از میخ یا هر نوع فلز دیگر استفاده نشده و چنان ماهرانه توسط استاد هنرمند ایرانی به هم پیوسته که هر بیننده ای را به اعجاب و تحسین وادار می دارد. از آنجایی که سازنده با این ذهنیت این منبر را ساخته که انشاء الله امام زمان (عج) بعد از ظهورشان برفراز این منبر ایراد خطبه نمایند، در بین مردم به منبر امام زمان (عج) معروف گردیده است.

منبر صاحب الزمان (عج).

نمای قدیم منبر صاحب الزمان (عج).

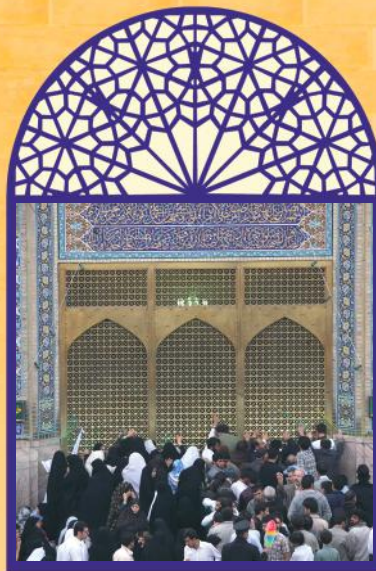
پنجره فولاد

اولین بار در دوره صفویه و همزمان با ساخت اولین صحن، بنا به پیشنهاد عالم بزرگوار ملا محسن فیض کاشانی پنجره فولادی در مکان پنجره فعلی صحن انقلاب اسلامی نصب شد. این پنجره در دوره قاجاریه برچیده و پنجره ای برنجی نصب گردید.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و در سال ۱۳۵۸ پنجره دوره قاجار که به مرور زمان شبکه های آن ساییده شده بود برچیده شد و پنجره ای جدید نصب گردید که امروزه نیز مورد توجه زائرین است.

فلسفه ساخت پنجره فولاد

با توجه به اینکه در قدیم شبها درهای حرم مطهر بسته می شد، در این ساعات زائرین داخل صحن می آمدند و از پشت پنجره فولاد ضمن عرض سلام و توسل به محضر امام، رازهای نهان دل خود را با حضرت در میان می گذاشتند. کسانی که عذر شرعی دارند و ورودشان به روضه منوره اشکال شرعی دارد از پشت پنجره فولاد می توانند آداب زیارت را به جا آورند. لازم به ذکر است بستن نخ یا قفل و یا موارد مشابه (دخیل) به پنجره فولاد و یا ضریح مطهر و ... هیچ دلیل شرعی و دینی ندارد.

نمای جدید پنجره فولاد.

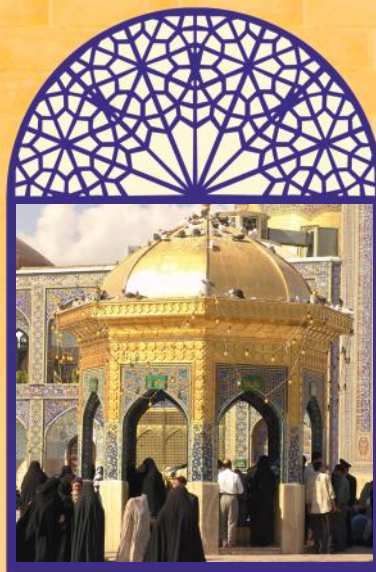
نمای پنجره فولاد سال ۱۳۲۵ ش.

سقاخانه اسماعیل طلا

سقاخانه ای در صحن انقلاب اسلامی وجود دارد که به سقاخانه اسماعیل طلایی معروف است. سنگاب این سقاخانه از سنگ مرمر یکپارچه با ظرفیت سه کراب (۱۱۳۰ لیتر) است که به دستور نادرشاه افشار جهت تأمین آب شرب زائرین در حرم نصب شده است. شخصی به نام اسماعیل خان، بنایی هشت ضلعی با ستونهای مرمر بر فراز سقاخانه احداث نمود و سقف آن را با خشتهای مطلا آراست و به همین خاطر به «سقاخانه اسماعیل طلایی» معروف گردید.

از آنجایی که در زمانهای گذشته امکان سفر به مشهد مقدس برای همه باتوجه به دوری راه و نبودن امکانات، فراهم نبود لذا به کاروانهای که برای زیارت مشرف می شدند سفارش می شد که از حرم امام رضا (علیه السلام) برای آنها متبرک برده شود و زائرین از همین سقاخانه آب تبرک می بردند که امروزه هم مرسوم است.

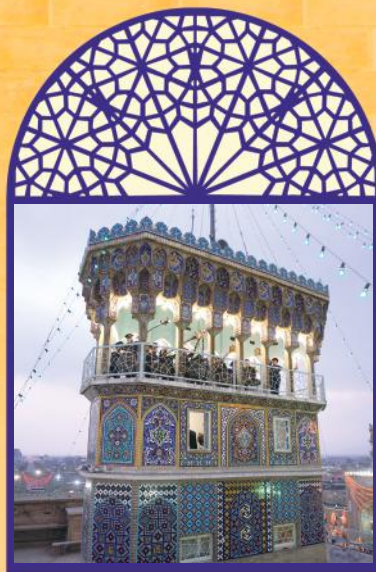
نمای جدید سقاخانه اسماعیل طلا.

سقاخانه اسماعیل طلایی سال ۱۳۴۰ ش.

نقاره‌نوازی

هم‌چنان که در تاریخ مذکور است نواختن طبل و دهل در دربار سلاطین و حکام ایران در زمانهای پیش از اسلام و بعد از اسلام تا دوره قاجار جهت عظمت و شکوه دربار و آگاهی و اعلام عمومی مرسوم بوده است. اما نقاره‌نوازی در حرم مطهر رضوی از اواسط قرن نهم (سال ۸۶۰ هـ ق) توسط میرزا ابوالقاسم بابر، نوه گوهرشاد خاتون مرسوم گردیده است. در حال حاضر در طول شبانه روز (به جز ایام شهادت و ماه محرم و صفر) هر روز دو نوبت حدود ۲۰ دقیقه قبل از طلوع و غروب آفتاب به نشانه گذشتن وقت نماز نواخته می‌شود. علاوه بر این در ایام ولادت، ائمه (علیهم السلام) و اعیاد مذهبی لحظه تحویل سال، به نشانه شادمانی به صدا در می‌آید.

نمای جدید نقاره‌خانه.

نمای قدیم نقاره خانه سال ۱۳۴۰ ش.

اولین سنگ مرقد مطهر

ابوالقاسم احمد بن علی بن احمد العلوی الحسینی، از نقیبان ناحیه طوس در سال ۵۱۶ هـ.ق. اولین سنگ مزار حضرت را به صورت لوحه‌ای با ابعاد ۳۰ در ۴۰ سانتیمتر تهیه نمود و روی مرقد شریف حضرت نصب نمود. این لوحه تاریخی اکنون در موزه نگهداری می‌شود. در متن مکتوب بر روی سنگ نام وی و عبدالله بن احمد سازنده سنگ و تاریخ ۵۱۶ به چشم می‌خورد. به خط کوفی شکسته کتیبه‌هایی شامل آیه ولایت (مأئده/۵۵) و صلوات بر ۱۴ معصوم (علیهم‌السلام) نوشته شده است.

کتیبه سنگ قدیمی مرقد شریف.

نمای سنگ قدیمی مرقد شریف حضرت رضا علیه السلام.

سنگ جدید مرقد شریف

سنگ مرمری بسیار ممتاز از معدن توران پشت یزد است. این سنگ به رنگ سبز چمنی با ابعاد ۲/۲۰ در ۱/۱۰ و قطر ۱ متر و وزن ۳۶۰۰ کیلوگرم، همزمان با تعویض و نصب ضریح پنجم در سال ۱۳۷۹ هـ.ش. درون ضریح بر فراز مرقد امام (علیه السلام) نصب شد. بر سطح سنگ جدید علاوه بر محتوای الهام بخش هنری، تاریخ ولادت و شهادت امام رضا (علیه السلام) تعدادی از آیات قرآن کریم از جمله آیه تطهیر و آیه اولی الامر و نیز دو بیت از اشعاری که حضرت رضا (علیه السلام) به قصیده دعبل خزایی ملحق فرموده‌اند زینت بخش سنگ شده است.

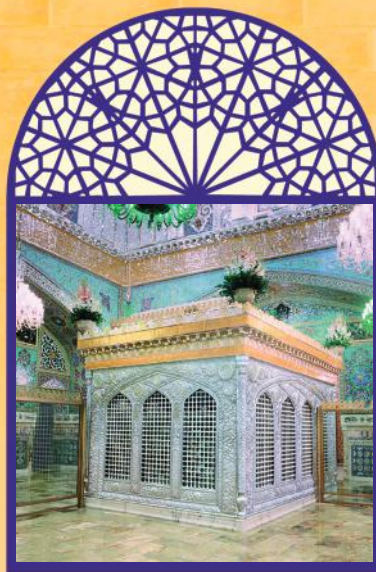
کتیبه سنگ جدید مرقد شریف.

نمای سنگ جدید مرقده شریف سال ۱۳۷۹ ش.

ضریح قدیم و جدید

تاکنون پنج ضریح بر مرقد شریف حضرت نصب شده است. قدیمی ترین ضریح در دوره صفویه سال ۹۵۷ ق توسط شاه طهماسب نصب شد. تصویر مقابل ضریح سوم است که دوره قاجارها سال ۱۲۳۸ ق بر مرقد امام رضا (علیه السلام) نصب شد و در سال ۱۳۳۸ با نصب ضریح چهارم به موزه انتقال یافت. ضریح فعلی در سال ۱۳۷۹ شمسی با طراحی استاد محمود فرشچیان، قلمزنی استاد خداداد زاده اصفهانی و خاتم کاری استاد کشتی آرای شیرازی توسط آستان قدس رضوی ساخته شد و بر فراز مرقد شریف نصب شد. ضریح پنجم یکی از بدیع ترین و اصیل ترین آفرینش های هنری اسلامی-ایرانی در دوره معاصر است. تمام گلبرگ ها و نقش هایی که در پوشش طلا، بر بدنه ضریح به کار رفته معنادار و دارای بار فرهنگی است.

نمای ضریح جدید.

نمای ضریح فولادی قدیم قبل از سال ۱۳۳۸ ش. (ضریح سوم)

